

СТОРІНКА РЕЦЕНЗЕНТА

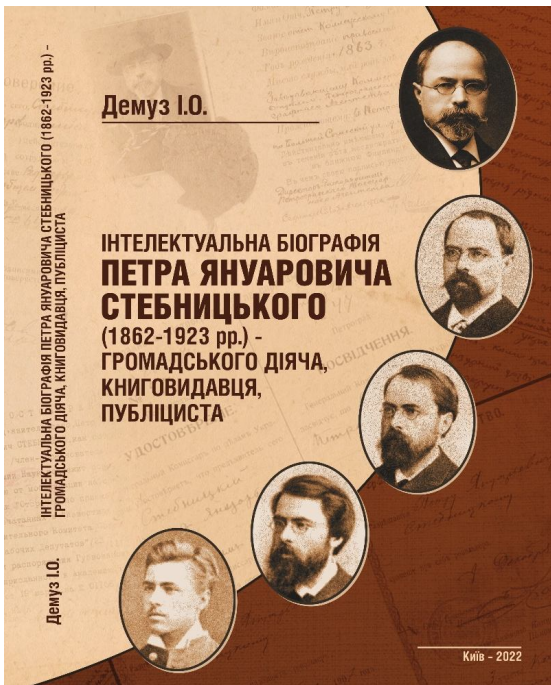
УДК 930 (477)

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.6.187>

Віктор Вергунов*

«УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІЄТВОРЧИЙ ПРОЄКТ» П.Я. СТЕБНИЦЬКОГО

Рецензія на книгу: Демуз І.О. Інтелектуальна біографія Петра Януаровича Стебницького (1862–1923 рр.) – громадського діяча, книговидавця, публіциста: монографія. Переяслав: Домбровська Я.М., 2022. 356 с.

Чим далі Україна просувається в роках державності, тим більш змістовною стає теза, що серед дієвих її здобутків зі ствердження або, вірніше, – репрезентації національної ідеї є можливості неупередженого вивчення власної історії. Не випадково вже сьогодні, ще донедавна здавалось вічна історія України часів радянської доби, «випестувана» провідними академічними установами, як кажуть, – тріщить по швах з усіх боків без натяків на повернення після 24 лютого 2022 р. Насамперед, через аматорські історичні розвідки на пантеони слави України повертаються особистості, які ні за яких обставин у часи комуністичної ідеології не могли претендувати навіть на згадку. А якщо і згадувалися, то лише через оголтілу вакханалію презирства та зневаги як «вороги народу». Серед них повною мірою і без перебільшення значуще місце для ствердження національної ідеї займає

постать Петра Януаровича Стебницького (1862–1923 рр.) – будівничого української нації, державотворця, громадського діяча, публіциста, одного з фундаторів Всенародної бібліотеки України. На жаль, ім'я цього справжнього українця за зроблене на благо майбутнього України, за великим рахунком, відоме лише колу відповідних істориків. У радянські часи вийшла тільки одна книга джерелознавчого характеру – збірник епістол,

* Вергунов Віктор Анатолійович – доктор сільськогосподарських наук, доктор історичних наук, професор, академік НААН, директор Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН, академік-секретар Відділення наукового забезпечення інноваційного розвитку НААН (Київ, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5476-4845>; e-mail: dnsbg_uaan@ukr.net

присвячений Т. Шевченку, в якому вміщені окремі листи П. Стебницького¹. У незалежній Україні джерелознавчі лакуни якісно вдалося заповнити дослідницям І. Старовойтенко й О. Степченко, якими упорядковано взаємне листування П. Стебницького та Є. Чикаленка², видано збірку праць діяча³, а також унікальний каталог, у якому вперше реконструйовано всю архівну спадщину П. Стебницького з фондів Інституту рукопису НБУВ⁴. Окремі аспекти біографії громадського діяча залишалися до цього часу недослідженими.

Отож, вважаю, що діяння П. Стебницького зі створення теперішньої Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України та й самої Великої академії, книговидавця та мецената через «Благодійне товариство з видання загальнокорисних і дешевих книг», дієвого учасника Української революції 1917-1921 рр., державного діяча, й особливо в якості міністра народної освіти і мистецтв у часи Української держави П. Скоропадського, я вже не кажу про мовні полеміки та власне бачення соціально-економічного розвитку України, ой як можуть бути затребувані сьогодні.

Ці та інші питання, як завжди, професійно та змістовно розкрила у своїй монографії головний науковий співробітник сектору наукової бібліографії та біографістики Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, докторка історичних наук, професорка І.О. Демуз, для цього успішно провівши багаторічні дослідження. Свого часу проведення такого дослідження було підтримане на вітчизняному та світовому рівнях: дослідницькими грантами від Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Америці (2017-2019 рр.) та Президента України за конкурсним проєктом Державного фонду фундаментальних досліджень (2018 р.), що засвідчує затребуваність і значущість вивчення цієї постаті українського національного руху.

У монографії авторки ґрунтовно переосмислено наявну історіографічну спадщину про життя і діяльність П. Стебницького, подано нове прочитання його особистої, професійної та наукової біографії, що дало можливість на основі, перш за все, особистого епістолярію, вибудувати інтелектуальну біографію діяча, представити ментальну мапу його життєдіяльності, що охоплює місця, артефакти, значущі події та найближче оточення; відтворено стереоскопічний портрет громадського діяча і, насамперед, людини, що потребувало глибоких просопографічних, біографічних та інтелектуальних рефлексій. У дослідженні зrealізована особлива модель, яка охоплює кілька структурних рівнів: біографію особистості; професійну біографію; бібліографічну біографію; біографію середовища. Вибудувана інтелектуальна біографія П. Стебницького інтегрує увесь спектр життя героя та його робіт, висвітлює розвиток його думки під впливом зовнішніх стимулів – соціальних, політичних, культурних, дозволяє реконструювати весь інтелектуальний шлях суб'єкта у контексті глобального інтелектуального простору.

---

¹ Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів / Упор.: А.Г. Адаменко, М.П. Візир (кер.), І.Д. Лисоченко, Й.В. Шубинський; відп. ред. Ф.К. Сарана; Академія Наук Української РСР, Центральна наукова бібліотека. Київ: Наукова думка, 1966.

² Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / [упор.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко; вст. стаття: Н. Миронець, І. Старовойтенко]. Київ: Темпора, 2008. 628 с.

³ П. Стебницький. Вибрані твори / Упорядкування та вступна стаття Інни Старовойтенко. Київ: Темпора, 2009. 632 с.

⁴ Степченко О.П. Архівна спадщина П.Я. Стебницького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: каталог. Київ: НБУВ, 2014. 464 с.

Окреслено психологічний портрет П. Стебницького, у результаті чого відтворено архетипічний образ українського за самоідентифікацією інтелігента в контексті всього розмаїття націо- і державотворчих процесів кінця XIX – початку XX ст.

Наукова новизна монографії полягає, окрім іншого, у фактичному оприлюдненні нової інформації, а саме маловідомих фактів з життя, діяльності та світоглядних орієнтирів П. Стебницького.

Встановлено, що діяч брав безпосередню участь як у неформальних тогочасних інтелектуальних співтовариствах (Українська громада в Санкт-Петербурзі, Українська парламентська громада у Державній думі I та II скликань), так і у формальних – редакційні колегії часописів, журналів і газет, наукові та видавничі товариства (Українське наукове товариство, Вільне економічне товариство, «Благодійне товариство з видання загальнокорисних і дешевих книг», «Український агроном» тощо). Разом з М. Василенком йому належить ключова роль у підписанні закону про заснування Української академії наук. Найбільша заслуга П. Стебницького пов'язана зі сприянням розвитку національного книговидання та поширенням україномовної друкованої продукції серед широких народних мас у кінці XIX – на початку XX ст. Благодійне товариство за керівництва П. Стебницького ставило за мету популяризувати у доступній для народу формі корисні знання з галузі економіки, права, історії, політичного та громадського життя, сільського господарства, природознавства, медицини, гігієни, ветеринарії тощо.

Окреме місце у діяльності діяча займала мовознавча, зокрема, редакторська та лексикографічна праця. П. Стебницькому, поряд із Д. Багалієм, М. Василенком і В. Модзалевським, належить ключова роль у створенні теоретико-методичної бази Українського біографічного словника. Громадський діяч стояв біля витоків сучасного українського правопису, послідовно відстоював україномовну освіту. Серед імен фундаторів першої в історії України Національної бібліотеки (наразі – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАНУ) значиться і прізвище П. Стебницького (концептуальні засади розуміння ним бібліотечної справи лягли в основу роботи новоствореного відділу «Україніки»).

Крім того, у монографії авторкою заповнені такі не актуалізовані до цього часу проблемні лакуни як «Внесок П. Стебницького у справу допомоги біженцям і виселенцям під час Першої світової війни», «Організаційна діяльність П. Стебницького в напрямку книжкового маркетингу», «Шевченкіана П. Стебницького», «Літературно-публіцистична біографіка громадського діяча», «Питання соціально-економічного розвитку України у творчому доробку публіциста» й ін.

Репрезентативний комплекс джерел дав можливість ідентифікувати особу П. Стебницького у часі та просторі, соціальній і професійній стратифікації, а головне – вибудувати не лише класичну (подієву), а й інтелектуальну біографію (як реконструкцію інтелектуального розвитку особи, розуміння внутрішніх, когнітивних чинників її розвитку).

Теоретико-практичне значення монографії полягає у тому, що її результати можуть застосовуватися у таких галузях науки як історія, українознавство, джерелознавство, журналістика, біографістика. Отримані результати збільшать обсяг знань у названих галузях і знайдуть потенційних користувачів в Україні (навчальні заклади, науково-дослідні інституції, зокрема Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України

імені В.І. Вернадського НАНУ, Інститут історії України НАНУ, Науково-дослідний інститут українознавства МОНУ; громадські організації тощо). Наукова складова успішно поєднана з урахуванням суспільних інтересів зацікавлених сторін: науковців, які здійснюють українознавчі, джерелознавчі, біографічні дослідження; представників громадськості, яких цікавлять історичні витоки державо- та націєтворчих процесів; установ та окремих осіб, що працюють задля виховання патріотизму у молоді; викладачів навчальних закладів, які розробляють українознавчі курси й ін. Отримані результати стануть корисними при написанні робіт з історії інтелігенції, історії видавничої справи, історії політичної думки, для створення узагальнених біографічних довідників, енциклопедій тощо. Напрацювання та висновки дослідження можуть використовуватися у навчальному процесі при вивченні тем з історії українського державотворення, національних рухів ХІХ – початку ХХ ст., для вдосконалення низки навчальних курсів на історичних факультетах вузів, а також у патріотичних і виховних цілях.